

HAGYOMÁNY

Adalékok Komjáthy Jenő pályaképehez

Komjáthy Jenő a magyar irodalomtörténet vitatott egyéniségei közé tartozik. A szimbolizmus előfutáraként a nyugati romantikusok késői követőjeként, Ady közvetlen elődeként tartják számon. Az is kétségtelen, hogy a halála után teret hódító szubjektív lírának egyik legrokonoszevőbb korai képviselője. Töredékes esszéi, kritikai munkái azt sejtetik, hogy tehetsége szerint a kor egyik legjobb, legtisztább látó kritikusa, irodalomszervezője lehetett volna.

A ma embere elsősorban a felsoroltak miatt becsüli sokra Komjáthy Jenőt. Joggal.

Tulajdonképpen az imént adott summázással nincs miért vitatkozni. Am a pályakép (az életrajzban mutatkozó foghíjak, egyes szerzők jó szándékú, de pontatlan megállapításai miatt) nem egyértelmű.

Vizsgálódásaim során (elsősorban a Nógrádi Lapok és Honti Híradó című korabeli lapban — mely Balassagyarmaton jelent meg, s a kormánypart félhivatalos lapjának számított — és a Nógrád megyei Levéltár megmaradt anyagában) általam figyelemre méltónak vélt adatokra bukkantam, melyek érzésem szerint módosítják a Komjáthy-képet, s talán kielégíthetnek egy jogos igényt (Németh G. Béla megjegyzésére gondolok: „Komjáthy Jenő Balassagyarmatról Szenicre való kerülésének körülményei máig tisztázatlanok”).¹ Talán sikerül választ adni arra a Komlós által felvetett problémára: mennyire forradalmár (s ha az, milyen forradalmár) a költő? Alkati, felfogásbeli, műveltséganyag eredeztetése „termés”-e az általunk ismert euforikus, nem evilági költői életmű, vagy az előbbieket motívumként való meghagyásával inkább nagyon is a sárhozragadt személyes sorsból vezető le.

Hajlok rá, hogy az utóbbi közelít jobban az igazsághoz. Meggyőződés, hogy a költő életrajzából levont konzekvenciák meghatározó fontosságúak. (Végül is a produktum — hic et nunc: egy költői életmű — nem véletlenül jön létre. Az egyén nem függetlenítheti magát a társadalmi valóságtól. Hatások érik, melyekre így vagy úgy reagál, hiszen reagálni kénytelen. Egyéni sorsának alakulása feltétlenül hat művészetére lényegi jegyeire. Helyzetéhez keres ideológiát és nem fordítva.

Ki tagadhatná, hogy Reviczky költészetének kiteljesedésében generális pont az a pillanat, amikor ráébred, hogy ő tulajdonképpen Bálek Gyula, Bálek Veronika szlovák szolgálólány természetes gyermeke, s meg kell küzdenie azokért a dolgokért, melyeket készen kapni vélt?)

Komjáthy esetében az egyén és a társadalom konfliktusa (ha tesszük: anomáliája) hozta létre *A homályból* költői anyagát. Tény ugyan, hogy a produktum — ha egy bizonyos szintet megközelít, vagy elér — objektív értékévé válik, s mint ilyen, logikusan leválasztható a szubjektív sorsról, vizsgált esetünkben azonban az összefüggések túlságosan erősek ahhoz, hogy a következmény (Komjáthy különös költői világa) az előzmény (életrajz — itt nevezetesen a Balassagyarmatról való elűzetés) nélkül legyen vizsgálható.

Fel kell tehát tárni, milyen események reakciója egy-egy vers, milyen „sokk”-hatások válhatták ki a filozófiai burokba rejtőzés képességét.

Annál is inkább szükséges a költő életét tüzetesebb vizsgálat alá vetni, mert életrajzirói a kulcskérdést jelentő balassagyarmati „ügyet” s annak következményeit is meglehetősen eltérően írják le.

Egy Nógrád vármegyével foglalkozó enciklopédia szerint „... Balassagyarmaton a polgári iskolánál tanári állást nyert és megnősült (1882) később Szenicre helyeztette át magát...”²

A barát és segítő, Palágyi Lajos szerint „... Balassagyarmaton a költőnek méltatlan üldözetest kellett szenvednie, s azért 1885-ben áttételezte magát Szenicre, hol haláláig működött visszavonultan.”³

Cserhalmi Irén a Lipsceben kiadott *Ungarischer Dichterwald* című antológiában egyszerűen kikerüli a költő életének ezt a sorsdöntő szakaszát, Stenberg Ottó pedig a *Budapester Tagblatt*-ban egyenesen bukolikus magányt kedvelő, vidékre termett költőnek festi Komjáthyt.⁴

Kosztolányi már alig szépíti az igazságot, amikor azt írja, hogy Komjáthyt áthelyezték Szenicre.⁵ Sükabonyi — az első (súlyos hibái ellenére figyelemre méltó) monográfia szerzője — hasonlóképpen vélekedik az esetről.⁷ Folytathatnánk a téves (sok esetben a jó szándékú kenderes miatt hamis), szépítő megállapításokat, de talán helyesebb Komlós Aladárra hivatkozni, aki a korszak, s a költő kitűnő ismerőjeként, tárgyilagosan és a valóságnak megfelelően ezt írja a Szenicre kerülés körülményeiről: „... három nyugodt évet sem élt

Balassagyarmaton, mikor az iskolaszék fegyelmit rendel el Komjáthy ellen s felfüggeszti állásából. Két évig állás nélkül van, s 1886 elején a fizetését is megszüntetik.”⁸

A rövid összefoglalás igaz. A néhány sor mögött — mint ahogyan azt az előbukkanó dokumentumok bizonyították — meglehetősen összetett probléma rejtőzik. A költő magatartása választ ad arra is: mennyire igaz az, hogy Komjáthy forradalmárakat, s verseiben forradalmi tűz izzik. (K. A. terminológiája). Kétes igazságúnak érzem azt a megállapítást is, amit Komlós emel ki Kirchner Béla kereskedelmi iskolai főigazgató memoárjából (a Magyar Irodalom története 1849–1950-ig című egyetemi tankönyvben), melynek eredeti lelőhelye a Polgári Iskolai Közlöny 1895. I.–II. száma: „... a féktelen szenvedélyű költő, a végokokat erőszakosan fűrkésző filozófus, a radikális s szélsőségekbe menő demokrata-politikus, a forradalmi ideákért lázongó reformátor, az élvezetekben s mulatságokban rap-szodikus vívőr mennyire ellentétben látszott állni a tanár nyugodtabb és következetes egyéni tulajdonságaival.”⁹

Vajon mennyire vehetjük komolyan Kirchner sorait, aki egy hivatalos lapban a „holtról vagy jót vagy semmit” immorális szellemében ír az immár halott költőről, s akinek nagyságára kicsit gyanús fáziskéséssel ébredt rá (emlékeztetve a történelmi perpetuum mobilét megvalósító ideális polgárra, aki H. Bosch korában Fra Angelicora esküdött, s Boscht nézte sarlatánnak, a századfordulón Gauguint fitymálta, mert számára Ingres akadémizmusa jelentette a művészetet, s ma Manzu, Moore, Schöffer munkáin háborodik fel, Rodin halálát siratva). Komjáthyt éppen jelentékeny hivatalt viselő mintapolgárok juttatták prűdségükkel, kicsinyességükkel, igazi aberita mód-szereket prezentálva, egy szláv Tomiba, ők a felelősök az ilyen levelekért: „... Ha tehát tehettek valamit értem, kérlek az istenekre! Csak Pestre, Pestre, ha lehet!” (Komjáthy levele Palágyi Menyhért-höz).¹⁰

(...)

Komjáthy csak fiatal éveiben élt rövid ideig Budapesten. Tett egy tragikomikusan félbeszakadt rövid európai körutat is, aztán élete mozgalmassabb felé lezárult. Élete nagyobb részét Balassagyarmaton és Szenicre élte le.

Költészete e két — egymástól erősen különböző — helységben bontakozott ki.

Talán nem árt, ha szemügyre vesszük, milyen is volt a nyolcvanas évek Balassagyarmata, Nógrád vármegye székhelye.

(...)

1875-től Madách Imre öccse, Madách Károly, a Komjáthy-„per” idején Sczitovszky János ül az alispáni székben.

A városka élete éppen olyan eseménytelen, mint bármelyik századvégi magyar polgárvárosé. Az iparosodás megindulóban van, a középbirtokosság kezdi elfoglalni az államigazgatásban azokat a posztokat, melyek lehetővé teszik, hogy megtartsa birtoka roncseit, vagy az elűzött vagyont társadalmi pozícióra váltsa át.

A dobogókon már egy viszonylag szűk kör tagjai ágálnak, kedélyeskednek. Megjelenik a polgár prototípusa, a helyi sajtóban egyre gyakrabban találkozhatunk a magyar nyelvvel most barátkozó pénzemberek, kereskedők nevével, egyre markánsabb arcot ölt az alakuló honorárium réteg.

Reményfy József, a városka törpe Gyulai Pálja már sikerrel hagyta maga mögött a legtöbb gátat: 1880-ra szinte minden jelentős pozíciót birtokol (a népbanktól az iskolaszékig), felkészülten leskelődik nehezen támadható precizitásának, feddhetetlenségének palánkvára mögül, egyelőre csak a rétsági körorvos és társait vadolva: „... A körorvosok körüket egy-két évben járják be egyszer, s hogy a fizetésüket ingyen húzzák.”¹¹

A városban működik már az a polgári iskola, ahol Komjáthy Jenő és Márkus Gizella tanít majd, mindjárt megjelenésükkel kisebb botrányt kavartva.

Komjáthy Anzelm, a pálfalvai születésű megyei főjegyző közmegelegetésre látja el feladatát, a kormánypart helyi félhivatalos lapjában olvashatjuk, hogy szinte minden jelentős családi és társadalmi összejövetelen részt vesz, megbecsült polgára a városnak.

Kaposy István — aki akaratlanul is részese lesz Komjáthy Jenő tragédiájának, meghurcolásának és elűzetésének — gyengécske verseket publikál Kék László és Horváth Danó lapjában (Nógrádi Lapok és Honti Híradó), de a szokványos szerelmi hozsanzás lélegzetvételi cezuráit epés környezetkritikával tölti ki:

„Ne higj nekik! hazudnak ők;
Mesterségök, s rajtam üzék.
Kihülne még a pokol is,
Ha nem szítnak őkük tűzét...”

Palkovics Viktor polgári iskolai hitoktató *Nyílt kérdés* című cikkében Kaposy (később Komjáthy kollégája és barátja) ellen vádaskodik, merthogy Jávor Lajos nevű másodosztályú r. k. tanuló a sikeresen letett magánvizsga után harmadosztályba lépett, csak éppen hit-

*Részletek a szerző azonos című tanulmányából. A szerző az anyaggyűjtésben való közreműködésért köszönetet mond dr. Bellitzky Jánosnak.

tanból nem tett vizsgát, mert Kaposy tanító úr azt mondta neki, hogy az teljesen fölösleges.¹³ (Kaposy tehát már Komjáthy Gyarmatra érkezése előtt népszerűtlen ember lehetett — legalábbis a közvélemény előtt —, s a későbbi, erkölcsi botrányra dagadó Benzenleitner-ügy kapcsán a társadalmilag elítélt Kaposy barátsága Komjáthy Jenőre is rossz fényt vet.)

Luby Sándor (Komjáthy szerkesztőtárs a rövid életű, s Mikszáth által igaztalanul bantott¹⁴ Röpke Ireknel) Börnét, Sacher Masochot fordít és ad közre, Csalomjai Pajor István, Balassagyarmat ünnepeit (s a pesti hivatalos körökben sem visszhanglatot) dilettáns költője büszkén jegyezteti rossz zsánerképe alá: „Felolvastattott a Kiskaludly Társaságnak márczius 18-án tartott ülésében.”¹⁴

1880. októberében Nógrád megyében jár a király.

(...)

Az NLHH e számában a királyt üdvözlő beszámoló mellett a Gyarmatra érkezett Komjáthy Jenő neve olvasható. Színkritikát ír Strauss Denevéréről, Csepreghy minden bizonnyal hitvány darabjáról (Magyar fiúk Bécsben), a Corneville-i harangokról. Egy Csiky-darab (Proletárok), két Offenbach-opera (Orpheus az alvilágban, Dunanan apó) és egy parasztkomédia (Marcsa, az ezred lánya) szerepel még a beszámolóban.

A kritikus hangja nem a megszokott, megfontolt, keserű, kicsit maliciózus Komjáthy-tonus. Csipős megjegyzései, ma is mosolygató humora egy olyan Komjáthy Jenőre hívja fel a figyelmet, amelyet költészetének kutatója meglepődve szemlél.

A néhány Pesten töltött év után minden bizonnyal Gyarmaton gyűjtötte össze a költő azokat a színházi tapasztalatokat, a kor popularis irodalmára vonatkozó ismereteket, melyeket később a *Kritikai szempontokban* oly figyelemre méltóan összegez.¹⁵

Ebben az időben (1880 októberében) Komjáthy Anzelm már megyei tanfelügyelő, s a költő tanári állását készíti elő.

1880. augusztus 15-én ugyanis a botrányos körülmények között leváltott Ebeczky Emil helyett Komjáthy Anzelmet nevezik ki Nógrád megye tanfelügyelőjévé.

(...)

Komjáthy Anzelm meglehetősen zűrzavaros szituációban került a megyei tanügy élére. Elégé szerencsétlen módon első „cselekedete” az volt, hogy a mondén világ mezsgyéiről hazatért tékozló fiút (ő így gondolhatta) tisztos polgári álláshoz juttatta.

Komjáthy Jenő ugyanis (aki első színkritikáját ugyanabban a lap-számban publikálja, melyben apja bejelenti az új hivatal elfoglalását) a programnyilatkozat megjelenésekor már óraadó tanár a polgári iskolában.

Bár Komjáthy Anzelm becsületességét, jóhiszeműségét igen kevesen kérdőjelezték meg Gyarmaton, Reményfy (eleinte burkoltan, majd egyre számonkérőbb módon) megtette.

Való igaz, hogy Reményfy Józsefnek nem kis szerepe volt a polgári iskola létrejöttében, volt tehát hivatkozási alapja, hogy kitüntető figyelemmel viseltesse az iskola ügyei iránt.

Komjáthy Anzelm már főjegyzőse idején jelzte, hogy a polgári iskola szaktanárihiányát egy új tanerő munkába állításával lehet csak megoldani.¹⁶ Nyilván már ekkor fia leendő állását készítette elő.

A gyarmati polgárok legfőbb gondja az volt, hogy a polgári iskola alsóbb osztályaiban is tanítsák a latin nyelvet, így gyermekeik e tekintetben is felkészülten léphetnének a gimnázium ötödik osztályába.

A helyi sajtóból kiderül: e probléma megoldását olyan fontosnak tartották, hogy tekintélyes hivatalnokok, városatyák is szóltak érdekében.

Az 1980/81-es tanév tíz hónapja alatt több mint fél tucat cikk (vezércikk is!) jelent meg a NLHH-ban a polgári iskolával kapcsolatban.

A latintanár kinevezésének érdekében beadványokat küldött a tantestület, az iskolaszék, már Györki Ábrahám főispán személyes összehívásának igénybevétele is javasolták, amikor Komjáthy Anzelm erősen meglepve hallgatóságát, a Közigazgatási Bizottság 1881. szeptember 10-i ülésén bejelentette: „... a balassagyarmati községi iskolaszék kérvénye, hogy a polgári iskolában egy latin- és egy franciatanári állás rendszeresíttessék — elutasítottat!”

A közben megalakult tanárjelölő bizottság elképedve hallgathatta mindezt, de az újdonsült királyi tanácsos Komjáthy Anzelm bejelentését kénytelen-kelletlen tudomásul vette, annál is inkább, mert időközben a minisztérium Komjáthy Jenőt kinevezte a balassagyarmati polgári iskolához tanárnak.¹⁷

A Reményfy által manipulált iskolaszék igen gyorsan reagál. Szeptember 21-én a városi közgyűlésen már támadják Komjáthyt. A minden szabálytalanságra karvalyként lecsapó Reményfy József hihetőleg az atyán akar bosszút állni, hiszen vele tűzött össze, de — mint ahogy az a későbbiekből kiderül — az esztendőig tartó, s most elinduló „perlekedés” végén Komjáthy Jenő sorsa dől el.

Az NLHH így számol be a közgyűlésen történekről: „Végül hosszabb vita tárgyát képezte a községi iskolaszék határozata a legújában kinevezett polgári iskolai rendes tanár: Komjáthy Jenő és a (III-ik nősztályba) kinevezett rendes tanárnő: Dömök Erzsébet kasszony ügye. Ugyanis nevezettek a közoktatásügyi minisztérium által kineveztetvén f. hó 20-án az iskolaszék előtt eskütétel végett jelentkeztek. Az iskolaszék azonban az esküt nevezettekől nem vette ki, hanem, mivel a miniszter nem az iskolaszék által illetékesen ajánlottak közül és nem is a kívánt szakokra (latin, német, francia nyelvre) nevezett ki tanárt, illetve tanárnőt — az ügyet a város képviselő

testülete elé hozta, mint olyan sérelmet, mely a kormány és a város közt létesült szerződés és részben a törvény intézkedése ellenére tetetett. E tárgyban Reményfy hosszabb beszédben indokolta a város jogosultságát s a minisztérium helytelen intézkedését, mivel — úgy látszik — a kormány által kinevezett erővel mint iskolaszéki elnök nincs meglegedve, nincs főleg azért, mert ezen tanárok közül négy csupán a mathezis és phisikára képesített s közülük egy sincs, aki a nyelvtudományokat oktathatná(?)... Indítványa tehát az, bár a miniszteri kinevezésre eleinte az ellenállási jogot gondolta érvényesíteni, hogy a minisztérium közvetlen a városi képviselő testület által kérésék fel, hogy olyan tanerők bíráására adjon alkalmat, kik a tantervet teljesen betöltik... Kövi Tivadar úr osztja Reményfy úr nezetét, (bár a kitűnő sikerrel vizsgázott Dömök Erzsébet kasszony ellen semmi kifogása sincs (NB!)). ... Ily értelemben a felirat elkészítésével a városi jegyző s ennek hitelesítésével: Reményfy József és Kövi Tivadar urak bizattak meg.”

A tanácskozáson elhangzottaknak az a felirat adott nyomtatékot, melyet Balassagyarmat város küldött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba. A feliratot teljes terjedelmében közlik a NLHH¹⁸ Logikusnak kifejtik sérelmeiket: az iskolaszék jogosult a tanárok kiválasztására, a miniszterre csak a tudomásulvétel, a döntés megerősítése tartozik stb... (Név szerint említik Markuss Gizellát, aki — furcsa játéka a sorsnak — éppen e felirat közzétételének napján tartja eljegyzését Komjáthy Jenővel): „1880. évben Bodola Sándor és Márkus Gizella segédtanárok szintén kijelölés mellőzésével kinevezettek, Kigyósy Ignác pedig Dézsről meglérhetetlensége bűnhődésüül áthelyeztetett...”

Komjáthyval kapcsolatosan ez olvasható a város feliratában: „... a leányiskola III. osztályának tanítói állására vonatkozó pályázati kijelölésnek egyszerű mellőzésével a német és francia szaktudományokra Dömök Erzsébet... lett kinevezve, valamint nyelvészeti szaktanárul Komjáthy Jenő — aki egyedül és kizárólag a magyar és német szaktudományból nyert képesítést...”

A talán értékét meghaladó mennyiségben idézett első újságcikk, s a város felirata több dologra is figyelmezteti a pálya elején álló Komjáthyt. Az eddig mendemondának tartott, okoskodó hivatalnokok által leírt, előadott szurkálódások szintjén zajló s személyét sértő „ügyel” nem bizza tovább apjára, bekapcsolódik, válaszol, védekezik-támad, ítélt.

Miután rövid ideje él felnőttként Gyarmaton, nem ismeri még alaposan a megyei viszonyokat (pontosabban kívül estek érdeklődési körén), s ahogyan apja és ismerői jellemezték, csekély gyakorlati érzékkel rendelkezett: nem gondolta át (átgondolhatta-e egyáltalán?), hogy 1881. okt. 26-án írott válaszával¹⁹, melyet rajta kívül Kigyósy Ignác és Bodola Sándor is aláírt, elmérgesíti a már amúgy is meglehetősen kényes ügyet.

Komjáthyék nyilatkozatát a Reményfy-kör minden bizonnyal impertinensnek tartotta, a november 19-i városi közgyűlésen (számomra túlságosan is primitív furtanggal) az iskolaszékhez — ez is egy a Reményfy-féle „magánvállalkozások” közül — teszik át az ügyet: „Előterjesztetett, mi szerint, a polgári iskola érdekében a város képviselő testülete által a minisztériumhoz tett felterjesztést érintőleg a »Nógrádi Lapok«-ban Kigyósy, Komjáthy és Bodola tanítók aláírásával megjelent cáfoló nyilatkozat megtorlása iránt intézkedés tétessék. — Az iskolaszékhez tétetik át.”²⁰

Az agresszív szohaszólat (megtorlás) ellenére Komjáthy Jenő különösebb sérülés nélkül került ki az őt ért támadásláncolat első szakaszából. Az ügy „elaludt”. Minden bizonnyal nem ő, hanem Komjáthy Anzelm, a vallás- és közoktatásügyi miniszter által állásában frissen megerősített királyi tanfelügyelő tekintélye diadalmaskodott.

E hipotetikus következtetés helyességét igazolja a Balassagyarmati Községi Iskolaszék jegyzőkönyve, mely dolgozatom elkészülte után bukkant fel. A dr. Kalas Géza balassagyarmati bíró tulajdonában levő dokumentum 1874-től 1883-ig tartalmazza az iskolaszék ülésein készült jegyzőkönyveket.

Meglepő módon az iskolaszékhez „áttett” Komjáthy—Bodola—Kigyósy-ügy tárgyalására, a „megtorlásra” nincs adat.

Az 59-es számmal jelzett jegyzőkönyv az 1881. szeptember 22-én tartott ülésről, a 60-as sorszámú az 1882. május 31-én tartottról készült. Különös, de az egyébként oly sűrűn ülésező iskolaszék csaknem háromnegyed évig nem ült össze.

A májusi ülésen már szóba sem kerül Komjáthy Jenő neve, Bodola kérvényét — melyben segédtanítóból rendes tanítónak való kinevezését kéri, miután „... működésével az iskolaszék meg van elégedve...” — pártolóláig terjesztik fel.

E jegyzőkönyvből tudjuk meg, hogy az idős Chikán Mihály elhalálása folytán megürült tanítói állásra pályázatot hirdetnek. Az iskolaszék újra latin szakos tanárt keres. Most már tehát végérvényesen elterelődik a figyelem a közben beilleszkedett Komjáthyról.

(...)

Ha summázni akarnánk az eset tanulságait, a következő tényeket állapíthatnánk meg: a fiatal Komjáthy már pályafutásának kezdetén szembekerült a városi hatalmasságokkal (elsősorban Reményfyvel), akik a köztisztviselőben álló apa védőszárnyai alól erősködő, helyzetét „galádul” kihasználó, elkényeztetett honorációr-dzsentrifíjút láthatkának benne.

Magatartásával irritálta a kort, tekintélyt, rangot, hivatalt oly nagyon respektáló városi vezető testületet.

Reményfyt pedig további harcra ösztökélte pillanatnyi veresége. Tulajdonképpen csak az alkalomra várt, mely egészen 1885. májusáig váratott magára.

A futó kellemellenségek csitulásával Komjáthy asszimilálódni igyekszik. Kétségtelen, hogy Balassagyarmat egyfélé szubkultúra a székes látókörű, Schopenhauert, Kantot, Nietzschet ismerő és értő, filozofikus hajlamokkal megáldott (vagy megvert?) széles látókörű költő számára. mégis eleinte mindent megtesz azért, hogy a város kulturális életét fellendítő egyszerű, de hasznos polgár legyen. Az a kettősség, mely a későbbi években elviselhetetlenné válik, a pszichózisig juttatja el Komjáthyt, most még a felszín alatt lappang.

Mint polgári iskolai tanár a Nógrád megyei Tanítótestületben pályamunkáikat bírál el (a bíralt pályamű címe: Melyek a leginkább célhoz vezető büntetési és jutalmazási módok a népiskolában?)²¹

Felésege révén — aki gyorsan és praktikusán beépült a városka polgári köreibbe —, bekapcsolódott az ún. társasági életbe. Ma már kicsit komikusnak tűnik, hogy a helyi női dalegylet pénztárnoki tisztét látta el,²² hogy a hírek között többször értesülünk arról: megjelent számára érdektelen családi, vagy protokolláris eseményeken. A második Benzenleitner-ügyig tagja (alapító tagja) a Madách Emlékügyi Bizottságnak, melyet még majdnem kamaszként ő hozott létre Luby Sándorral;²³ gyűjtési akciókat szervez, szobrot akar állíttatni Madách Imrének. Mivel igen jó kapcsolatban van a NLHH felelős szerkesztőjével, Horváth Danóval (az eljegyzést közlő hymen-hírben a „Japunk munkatársa”²⁴, a házasságkötését tudatában az „ismertebb író”²⁵ terminológiát használja a szerkesztő), a békésebb időkben meglehetősen sokat és sokfelét ír a lapba. A későbbiekben vizsgált szinikritikák sora a kinevezés körüli huzavona idejében megszakad ugyan (felszínes szövegkritikai vizsgálattal is bizonyítható, hogy a későbbi színreferenciákat szignáló Bayard és Nobody nem azonos Komjáthyval), de kevésbé fontos, Balassagyarmaton született versei közül (kötetbe ezekből alig többet, mint harmincat válogatott be) kettőt is publikál a lapban.²⁶ Ezeket csak a vádló „Meghalok” követi majd, 1890 végén. Szenicről.

Új Víz Vilma szenvedő-szépeltető, idegeket próbára tevő „költéményei” közé nyilván Komjáthy közvetítésével kerültek az NLHH-ba Reviczky Gyula versei.²⁷ Didaktikusan magyarázó ún. társadalmi cikket ír a Tarcza rovathoz az emancipációról. Okosan érvel és szellemesen paríroz,²⁸ az „akinek nem inge...”-módszerrel, az észre apellálva igyekszik senkit meg nem sértve (helyesebben magatartásformákat, viselkedésmódokat téve neveltségessé) javítani. Bizonyára mégis valamiféle ellenállás, felháborodás, a petit bourgeois sértettség okozhatta, hogy az egy sorozat első darabjának szánt írást nem követte második, harmadik. Komjáthy nem is vállalkozott több hasonló (értsd: hasonló szintű, metodikájú) misszionárius munkára.

Ezek az esztendő a viszonylagos nyugalom éve. A költő készül. Az Eloa-versek zöme már tartalmazza a Komjáthy-oeuvre lényeges jegyeinek jó részét. (A leglényegesebbek egyikét-másikat — a félreszorítottágot, a deviáns személyiség támadva-védekezését — ez az életsorsból következik, még nem).

Költői attitűdjé az idő tájt nyitott, kevésbé alanyi. Ha szerelmről ír, nem személye a hangsúlyos, nem szellemiségének vetülete (visszatükrözése) a nő; szerelme tárgya áll a mű középpontjában, kívülről tud szemlélni (erre az életművet jelentő versek keletkezésének idején már képtelen).

Jegyzetel tanúsítják, ez az életszakasz a felkészülés. Nagyformátumú tanulmányok megírását tervezi, olvas, értelmez, készül.

Az NLHH. 1884. szeptember 14-i számában olvasható a következő hír: „Komjáthy Jenő a Gyarmati államigazgatási segélyezett polgári iskola egyik tanítója és Márkus Gizella u.e. iskola egyik tanítónője, ezen állásaikban a n. m. kir. vallás és közokt. ministerium által véglegesítették.”

Nem egészen egy évvel később, 1885. augusztus 1-én a Közigazgatási Bizottság fegyelmi eljárást rendel el Komjáthy Jenő, Benzenleitner Leontin és Kaposy István ellen.²⁹

Ez az esemény tragikus fordulópontot jelent a költő életében.

A már említett, elhunyt Chikán Mihály helyett a polgári iskola végre latinszakos tanárt alkalmazhatott. Ugyanekkor került a testületbe egy rendkívül agilis, harmincegy éves tanító, Benzenleitner Leontin, aki később akaratlanul is szerepet kap a Komjáthy ellen indított támadássorozathoz.

A Gyarmaton csupán két éve tanító Benzenleitner Leontint 1884 februárjában a polgári iskola tanfőnöke (egy tanító kivételével) feljelentette a közoktatásügyi miniszternél. Az NLHH többször tárgyalja az esetet s annak következményeit, Benzenleitner vétkét érintve a „pajzán pletyka” a (tanító) „viselt dolgai” kifejezéseket használva.

Az ügy rövid úton békésen megoldódott, mégis néhány vonatkozása Komjáthy Jenő leendő sorsát ismerve nem lényegtelen. Valószínű, hogy Komjáthy és felesége aláírta a feljelentést (jó okunk van azt hinni, hogy az erőszakos lépéstől csupán az érintett Kaposy István tartotta magát távol).

Az ügybuzgó Reményfy József a Közoktatási Bizottság ülésén negyedórás beszédben vázolta, hogy az egész tanári kart fegyelmi felelősségre kell vonni, mert az ő (= az iskolaszék) tudta nélkül tették meg a feljelentést.

Komjáthy Anzelm okos érvekkel mond ellent, hivatkozik arra, hogy az iskolaszék csupán a szülők és tanítók közti viták eldöntésére jogosult, de Reményfy részrehajlással vádolja a tanfelügyelőt, s nyílt, ellenséges hangú polémia kezdődik a helybéli első számú hatalmasság és Komjáthy Anzelm között.³⁰ Reményfy az 1885. májusán kiadott (később Komjáthy Jenő eltávolítását eredményező) botrányig is több alkalommal sértő hangon szól Komjáthy Anzelmről, ellene szót összeesküvésre tesz czélzást, melyeket a tanfelügyelő irányít a háttérből. Legjellemzőbb talán egy 1885-ben írott cikkének néhány részlete: „... az, hogy én iskolaszéki elnöki állásomtól elmozdítottam Komjáthy Anzelm tanfelügyelőtől egyáltalán nem függ. hanem függ

egyedül Balassagyarmat városától, amely engem ez állásra való megválasztással megisztelt, már pedig Balassagyarmat városával Komjáthy Anzelm tanfelügyelő és társai eddigé nem rendelkeznek, s biztosak lehetnek felele, hogy rendelkezni ezután sem fognak...”

„Ügyetlenül kigondolt nevelésre rendezett machinációjukra tehát nem is reflektáltam volna, ha nem tartanám szükségesnek egyszer s mindenkorra kijelenteni, hogy én sem a tanfelügyelőktől, se az ő Sneffjeitől nem tartok, intrikáikat és hiú erőlködéseiket pedig nevetem. Még csak nem is bosszantanak vele, legfeljebb ők bosszankodnak saját tehetetlenségükön.”³¹

A majális-botrány idejére Komjáthy Anzelm és Reményfy között már meglehetősen feszült a viszony. A kicsinyes despota a Komjáthy Jenőt vadló perben bizonyíthatóan rosszul indította, elfoglalt.

A botrány 1885. május 27-én kezdődött, amikor a polgári iskola növendékei és tanárai a podluzsányi erdőben mulattak, táncoltak „... egész esti 10 óráig, midőn is kellő mértékű tartva és beelégedve a sok jóval a társaság hazavonult.”³²

Komlós Aladar közlése szerint³³ a Pesti Napló 1885. december 18-i hírében az olvasható, hogy Komjáthy Kaposy kollégája rábeszélésére nyilvánosan megsértette Benzenleitner Leontint.

A későbbiekben tudjuk, hogy Kaposy István szerelmi nexusba került Benzenleitner Leontinnal, viszonyuk a polgári iskola tantestülete előtt ismert volt.

Kaposy a megúnt kapcsolattól mindenáron szabadulni akarva vonhatta be Komjáthyt, különös színterül választva éppen a majális-ünnepséget.

A több mint egy éve rejtetten meglévő feszültség kulminált. Az iskolaszék július 16-án, majd augusztus 1-én tárgyalja, s a Közigazgatási Bizottság elé terjeszti a polgári iskola ügyét. A Nógrádi Lapok 1885. augusztus 9-i számában olvasható: „Balassagyarmat városa Komjáthy Jenő, Kaposy István tanító és Benzenleitner Leontin tanítónő ellen több rendbeli viselt dolog (majális botrány, öngyilkossági kísérlet, s engedetlenség) miatt a fegyelmi eljárás megindítását, a nevezett tanítók és tanítónő felfüggesztését, s a helyettesítés iránti petícióknak a közoktatásügyi miniszterhez pártolólag leendő felterjesztését kérvényezte.”

A fegyelmi eljárás megindítása előtt az iskolaszék felszólította mindhármukat, hogy három napon belül adják be lemondásukat.

Noha Komjáthy Anzelm tanfelügyelő az iskolaszék intézkedése ellen vétőjogával élt, az ügy már megjárta a minisztériumot, a vizsgálatot elrendelték.

Ezen az ülésen derül ki, hogy a város szerette volna megszerezni a döntés jogát a minisztériumtól.

Komjáthy Anzelm hiába kéri, hogy a vizsgálatot ne csak személyekre, hanem az egész polgári iskolára terjesszék ki, a közhangulat már fia ellen fordult: „... a memorandumban súly fektetik arra is, hogy Komjáthy Jenő tanító az iskolaszék által megejtett vizsgálat-hoz az iskolaszék felhívására meg nem jelent s így engedetlenséget tanúsított.”³⁴

Az alispán kérdésére — elegendő-e ezek a vádak a fegyelmi megindításához? — egyhangú „igen, természetes” a válasz.

Határozattá válik tehát a három tanító ellen indítandó fegyelmi eljárás. Szeptemberben a minisztérium jóváhagyja Kaposy, Benzenleitner és Komjáthy felfüggesztését is.³⁵

Talán megnyugodott volna a kisváros pletykaéhes közönsége, ha nem vesznek az események tragikus fordulatot. December közepén Benzenleitner Leontin öngyilkos lesz. A helyi lap naturalis részletességgel írja le, hogyan találták rá a szerencsétlen tanítónőre, aki „... kis forgópisztollyal agyába lőtt, balkeze a pisztollyal együtt mellére hanyatlott, jobb keze feje fölé emelkedett, a jobb lába össze volt húzva.”³⁶

Halála előtt levelet írt Reményfy Józsefnek, melyben Kaposy vádolja, akitől áldott állapotba került, s aki nem volt hajlandó őt feleségül venni.

Reményfy a közoktatási bizottságnak, majd az államügyésznek továbbítja a levelet, ezzel természetesen eldöntve Kaposy sorsát.

Néhány nap múlva a helyi fegyelmi bizottság megszünteti a vádat Benzenleitner Leontin ellen, „... ennek legközelebb történt halála miatt...” Kaposy ügyét a fenytítő törvényszékhez teszik át, Komjáthyt pedig 100 Ft bírságra ítélik, meghagyva, hogy a renitens tanító áthelyeztetését sürögösen meg kell oldani.³⁷

Kaposy hamarosan eltűnik a porondról. A „per” egyetlen résztvevője marad csak a bohózat, de tragikomikus elemeket sem nélkülöző események sűrűjében, Komjáthy, akitől kiderül, hogy „... a folyamatra tett bünyűgyi eljárást őt nem érinté s annak tárgya és iránya az ellenében érvényesített fegyelmi vétségekkel sem tárgyi sem okbeli összefüggésben nincsenek.”

Ilyenformán a költő tulajdonképpen tisztázódik a vádak alól. Am hiába mérsékli a minisztérium pénzbírságát is 50 Ft-ra, a város már ragaszkodik eltávolításához.

Komjáthy Anzelm jogosan adta fia tragédiájának magyarázatul Reményfy — ahogy ő írja: a „hírdet Reményfy” — viselkedését, s a jegyzőkönyvrészletek lényegében igazolják Komlóst, aki Komjáthy-tanulmányában a polgárokból álló iskolaszéki tagoknak a dzsentri ifjú iránt érzett ellenszenvének fontosságára hívja fel a figyelmet.³⁸

A tengeri kigyóvá nőő ügy 1887. őszig húzódik. A helyi lapban sürgetik a költő áthelyezését, hivatkoznak a szülők, a legkülönfélebb, gittegyletszerű testületek tiltakozására.

Komjáthy — aki gyakorlatilag már két esztendeje bizonyítatlan helyzetben van — megelégedi a vádakat. A Nógrádi Lapokban ironikus felhangú nyilatkozatot közölt: „A Nógrádi Lapok múlt számában az iskolaszék üléséről szóló újdonságban a többi között ez áll: »A város Komjáthy Jenő áthelyezését kérte, miután itt eléggé ismeretes vise-

lete által magát lehetetlenné tette.« — Nem tudom, honnan vette a T. referens úr e kifejezést, de azt tudom, hogy a város képviselő testülete azzal nem élt, bar annak idején az iskolaszéki elnök úr által benyújtott memorandum alapján áthelyezésemet kérte. Minthogy azonban a memorandumban foglalt vádak a vizsgálat során részint eljuttak, részint valótlanoknak bizonyultak és a nagyméltóságú miniszter egészen más alapon — anélkül, hogy erkölcsileg legkevésbé sújtana — 50 frt. pénzbírságra ítélte s az elsőfokú ítéletet megváltoztatta, a főnti kifejezést kénytelen vagyok visszautasítani. A tudósítás többi részére annyit jegyzek meg, hogy köztem és az iskolaszék közt annak idején támadt, félreértésen alapult meg hasonlítás következtében magam is kértem áthelyezésemet, de sikertelenül. Most azonban, valamint megnyugszom a miniszter ítéletében, azonképpen bele kell nyugodnom abba a kényszerűségbe is és meghajolnom azon magas intézkedés előtt, hogy tovább is itt működjek. Ha azonban némely urak jobb ügyre érdemes buzgósággal azon fáradoznak, hogy nekem máshol — a végérvényes ministeri rendelet dacára — talán jobb alkalmazást szerezzenek, ám tegyék; jelen körülményeim között ebbéli fáradozásukat készséggel és köszönettel fogadom. — Balassagyarmat, 1886. október 27. — Komjáthy Jenő."

„Lapunk múlt számában jelzett „lehetetlenné tevésre« azon magyarázattal tartozunk, hogy ez nem a mi nézetünk, de a közönség egy része foglalt ily állást Komjáthy Jenő úrral szemben. — A mi nézetünk az, hogy miután egy kis pletykáért Komjáthy nagyon is megbűnhődött, s miután ellene másuttól semmi panasz nem forog fenn, sőt a tantestületi tagoktól úgy tudjuk, hogy Komjáthy Jenő úr nélkülözhetetlen jó tanerő, méltányos lenne ezen ügyet, mely Komjáthy Jenő úr tisztességes családjának is annyi keresőséget okozott, a napirendről levenni."¹⁹

A csatolt szerkesztői vélemény (Horváth Danó felelős szerkesztő, Komjáthy atyai barátja írhatta) bizonyítja, hogy az eset megítélésében a vélemények megoszlottak, a nyilván Reményfy által sugallt hivatalos beszámolóban elhangzottakat kritikával kell olvasnunk.

A felvilágosult, „európai“ polgár nem sok kivétnevelőt talált Komjáthy viselkedésében. A történetek tanúsága szerint nem sok ilyen ember élt a századvégi Balassagyarmaton.

A helyi sajtó még csaknem egy évig közli a vádakot, Komjáthy Anzelm elkeseredett „védőbeszédeit“, beadvány beadványt, felirat feliratot követ. míg végül 1887 szeptemberére megszületik a döntés: „Komjáthy Jenő polgári iskolai tanárt, valamint nejét Márkus Gizellát, szintén balassagyarmati polgári iskolai tanárnót a közoktatásügyi miniszter úr Szeniczre, az ottani állami tanintézethez helyezte át, s ilyképp véget ért azon kínos hercehurcra, mi a nevezett tanár úr fitteni működése ellen két év óta napirenden volt.“⁴⁰

Az iskolaszék még felháborodva kér egy helyreigazítást: sérelmezik a „hercehurcra“ kifejezés használatát, de ez már a jóllakott ragadozó kielégült ásítóása.

A Reményfy József ügyvéd által befolyásolt városi polgárság diadalmaskodott. Kivetette magából a tőlük eltérő (szellemi) alkatú „idegent“, bizonyítva a szociológiai közhely igazát: a középszer gyűlöli a tehetséget, az általános a különöst, s az emberiség — horribile dictu — gyakorta viselkedik úgy, mint a dán tyúkpszichológusok csirkéi (azt verik állandóan, amelyik más. A tollasok a kopasznyakút, a kopasznyakúak között a tollast, a kendermagosokat a fehérek között, a fehéret a kendermagosok között és így tovább).

A Komjáthyval történetek Wilfredo Paretot igazolják, aki a pszichikai állandók közé sorolja az egyformaság igényét.

Az Eltérőtől, a Másától való idegenkedés ritkán tudatos, de a társadalmak életében a Schlemihl Péter bűnét sanyiló kétárnyékú kuttyától⁴¹ a magyára küldött tudósig széles skálán követhetjük a tömeg véleményét.

Úgy sejtem az atyai védőszárnyak mögül ápasszó dzsentri elleni ellenszenv csak a felszín. A stupid mikrotársadalom (=Balassagyarmat) tiltakozott egy születő társadalmonkivüliség (=Komjáthy emberi, költői attitűdje) ellen; másféleképpen: egy szubkultúra vetette ki magából a megszüntetésén (feljavításán) munkálkodó „magot“.

Hann Ferenc

JEGYZETEK

- Németh G. Béla: Túrelmetlen és késlekedő főszerkesztő. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1971. 252. o.
- Nógrád vármegye (Szerk.: Borovszky Samu) Budapest, Országos Monográfia Társaság kiadása, 1911. 280. o.
- Palágyi Lajos: Komjáthy Jenő, Magyar Szemle, 1895. febr.
- Ungarischer Dichterswald (Szerk.: Irene H. Cserhalmi) Leipzig, 1897.
- Stenberg Ottó: Die Tragödie eines Dichterslebens Budapesti Tagblatt, 1895. február 1.
- Lehotai (Kosztolányi Dezso): Komjáthy Jenő. Magyar Szemle, 1906. augusztus 23.
- Sikabonyi Antal: Komjáthy Jenő — Irodalmi tanulmány — Budapest, Rákosi Jenő Bp-i Hirlap Újságválatlata, 1903.
- Komjáthy Jenő: A homályhol. Budapest, Magyar Helikon, 1968. (Kömlös Aladár bevezetése)
- Kiemelés Kömlöstől.
- Kömlös Aladár kiemelése (MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Oszt. Közl. 1954. 5. kötet, 403. o.)
- Nógrádi Lapok és Honi Híradó (NLHH 1880. jún. 27.)
- Kaposy István: Az én titkom NLHH. 1880. február 29.
- NLHH. 1880. január 11.
- Apróságok — 1897. június 18. — Mikszáth Kálmán összes művei. Cikkek, Budapest, 1968. Akadémiai Kiadó, 3. kötet, 50. o. Kritikai kiadás.
- NLHH, 1882. december 3.
- NLHH, október 21.
- NLHH, 1880. január 25.
- NLHH. 1880. július 10. (Közgazgatási bizottsági ülés július 14-én)
- NLHH. 1881. szeptember 25. (Kinevezés)
- NLHH. 1881. október 29.
- NLHH. 1881. október 30. (Nyman)
- NLHH. 1881. október 30. (Nyilatkozat)
- NLHH. 1881. november 13.
- NLHH. 1883. november 4.
- NLHH. 1884. június 15.
- NLHH. 1883. március 18. (Szohrat Madáchnak! — Nyit leveli Huszár Sándor úrhoz — Luby Sándor)
- NLHH. 1881. október 30. (Nyman) — Az eljegyzés időpontja: 1881. október 23.
- NLHH. 1882. március 26. — A házasságkötés időpontja: 1882. március 23.
- Kolostorba! NLHH. 1881. április 17. Ó légy enyém! NLHH. 1881. május 1.
- Politikus nemzet NLHH. 1884. május 11. Hogyha vársz még. NLHH. 1885. szeptember 13. Altató NLHH. 1885. november 1.
- NLHH. 1881. június 19. Komjáthy Jenő: Társadalmi bogarak (Társadalmi cikkek) I. A gardame Intézmény és ami azzal összefügg.
- NLHH. 1885. augusztus 2.
- NLHH. 1885. július 19.
- NLHH. 1885. szeptember 6.
- NLHH. 1885. május 29.
- Kömlös Aladár: Komjáthy Jenő MTA Nyelv- és Irodalomtud. Oszt. Közl. 1954. 5. kötet. 336. o.
- NLHH. 1885. szeptember 13.
- NLHH. 1885. december 15.
- NLHH. 1885. december 20.
- NLHH. 1886. január 3.
- NLHH. 1886. október 31.
- NLHH. 1887. szeptember 4.
- Székegy János: Az árnyék. Bukarest, Kritérium Kiadó, 1971.

